

[BELÉNYI GYULA]

[**Munkások az 1956-os forradalomban**]

Az 1940-es évek vége és az 1950-es évek közepe között az ipari munkásság társadalmi súlya megnövekedett Magyarországon. A legszembe-tűnőbb változás a munkások számában következett be: 1949 és 1955 között a gyáripari munkásoké például nem egészen 400 ezerről közel 700 ezerre emelkedett.¹ (Az összmunkásság tekintetében ugyan a növekedés ennél kisebb mértékű volt, mert a magánkisiparban foglalkoztatott munkások száma a szektor tudatos tönkretétele miatt gyors ütemben csökkent, de ez az „összképen” csak keveset változtat.)² Emellett gazdasági szerepe is felértékelődött, hiszen az ipar térnyerése következtében a munkásság nagyobb arányban járult hozzá a nemzeti jövedelemhez, mint korábban.

E réteg forradalmi szerepvállalásában sajtóságos módon a rendszer legitimációs ideológiájának is szerepe volt; annak az ideológiának, amely szerint a szocializmusban a hatalom „a munkásosztály vezette dolgozó népé”, amely szerint (röviden) munkáshatalom működik. 1956-ban ugyanis a munkások, mintegy szó szerint véve a propagandát, ezt az elvet próbálták meg valóra váltani: kezükbe kívánták venni a gyárak irányítását, sőt még a nagypolitika kérdéseibe is bele akartak szólni. Ezek a tények már önmagukban is indokolják a munkásságnak az 1956-os forradalomban, vagy ha úgy tetszik: nemzeti felkelésben játszott szerepének alaposabb szemügyre vételét.

Cikkemben nem törekszem a munkások 1956-os szerepének teljes körű vizsgálatára; két kérdés elemzésére szorítkozom csupán (1) Milyen

¹ *Statisztikai Évkönyv 1949–1955*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1957. 66.

² 1949 és 1956 között a magánkisiparban dolgozók száma 224 ezerről 87 ezerre zuhant. *Statisztikai Évkönyv 1957*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1959. 66.

okok miatt fordult szembe a szocialista rendszerrel az ipari munkásság jelentős része? (2) A forradalom napjaiban a munkások hogyan értékelték az előző éveket, és milyen jövőre vonatkozó elképzeléseket fogalmaztak meg? Megjegyzem, 1956-ban nem volt minden munkás azonos politikai állásponton, ami természetesnek tekinthető. Volt azonban a többségre jellemző felfogás – és én erről kívánok írni –, amely nem volt más, mint a forradalom és szabadságharc aktív vagy passzív támogatása.

Mi vitte a munkásokat a forradalomba?

A rendszerrel szembeni széleskörű elégedetlenség politikai, gazdasági és társadalmi okok együttes hatása következtében alakult ki. A politikai természetű szembenállás részben a munkások körében 1948 előtt is meglévő nem baloldali felfogásra,³ főleg azonban az 1947–1948-tól szerzett negatív tapasztalatokra vezethető vissza. A társadalom többségéhez hasonlóan ők is elutasították az ország állandósult szovjet megszállását, azt, hogy Magyarország lényegében a Szovjetunió csatlósává vált. Ezt bizonyítják az 1956-os munkástanácsoknak a szovjet–magyar kapcsolatokra vonatkozó állásfoglalásai, és korábban, 1950–1952 táján a gyári mosdókban és a gyárfalakon megjelent feliratok is, amelyek más jelzők mellett Truman amerikai elnököt és a „művelt Nyugat”-ot éltették.⁴ E falfirkák üzenete kettős volt: az ország állandósult szovjet katonai megszállásának és a Szovjetunióból átvett gazdasági és politikai berendezkedésnek az elutasítása.

1947-től kezdve a munkások, a társadalom más rétegeihez hasonlóan, növekvő elégedetlenséggel fogadták a belpolitikai változásokat is. A sztálinista politikai rendszer kiépítése következtében az állampolgárok, így a munkások is, az élet minden területén az állam jelenlétébe ütköztek.

³ Azzal a korabeli ideológiai tétellel ellentétben, amely szerint a társadalmi hovatartozás egyértelműen és kizárólagosan meghatározza az emberek világnézetét és politikai elkötelezettségét, az ipari munkásság többszázéves rétege világnézeti és politikai szempontból sem 1945 előtt, sem 1945 és 1948 között nem volt egységes, ami egyébként természetesnek is tekinthető. (Miként voltak a történelemben baloldali arisztokraták is.) 1946–1947-ben Sulyok Dezső Magyar Szabadság Pártja például számottevő befolyásra tett szert a nagyüzemi munkásság körében. E befolyás kiterjedtségére enged következtetni, hogy 1948-ban, a sztálinista diktatúra bevezetésének kezdetén, több ipari nagyüzemben munkahelyi fegyelmi eljárásnak álcázott politikai tisztogatásra került sor a munkások között, hogy a Szabadság Párt híveit, még inkább aktivistáit eltávolítsák onnan. Vö.: Kocsis Péter Csaba: *Munkások a jobboldalon? A Diósgyőri Vasgyár Fegyelmi Bizottságának peres jegyzőkönyvei*. Budapest, 2004. (Kézirat)

⁴ BELÉNYI Gyula (szerk.): *Munkások Magyarországon 1948–1956. Dokumentumok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 28.

A városokban a magánszektor kisajátítása után, az ötvenes évek elejétől az állam vált a munkások lakásainak is a tulajdonosává, és ugyancsak az államtól függött lakóhelyük közellátásának színvonala. Az üzemek államosítása következtében a nagy többség munkaadója is az állam lett, miként tegnapi érdekvédelmi szervezetei, a szakszervezetek is az államot képviselték vele szemben. Egy ilyen végletes etatizmus már önmagában sem jó az emberek számára, ám ha az állam ráadásul mindent a kényszerítés eszközeivel, represszióval akar megoldani, akkor az egyén szempontjából egyenesen drámai helyzet kialakulásáról kell beszélnünk. A negyvenes évek végétől éppen ilyen helyzet alakult ki az országban: a központi hatalom az élet minden területén erőszakosan, durván kezdett fellépni a társadalommal szemben, mintegy ellenségének tekintve azt. Az állampolgár semmit sem kifogásolhatott, mert az a (párt)állammal szembeni fellépésnek minősülhetett, és még kevésbé kezdetett szervezkedni érkei érvényesítésére. Nem kezdeményezhetett például munkabeszüntetést, mert az azonnali retorziót vont maga után. Félelemben tartotta a munkást az is, hogy tudta, egy kiterjedt besúgóhálózatra támaszkodva még bizalmas munkahelyi vagy lakóhelyi beszélgetéseit is kihallgathatják és jelenthetik az államhatalom illetékeseinek, akik esetleg megtorolják azt. A lakóhelyi megfigyelést egyébként az MDP fővárosi vezetői azzal indokolták, hogy az „osztályharc a gyárakon és az üzemeken kívül a lakóterületen is folyik”.⁵

A munkahelyeken a munkavállalókat szigorú, többoldalú ellenőrzés alatt tartották. A vállalati személyzeti osztályok a káderezés során nemcsak munkaügyi, hanem politikai és magánéleti információkat is gyűjtöttek a dolgozókról. Rögzítették, ki milyen pártnak volt a tagja 1948 előtt, vagy melyik pártra szavazott 1945-ben és 1947-ben, sőt azt is, megcsalta-e a házastársát. Ezeket az adatokat gyakran csak bemondás után, ellenőrzés nélkül, esetleg az illető haragosától származó információkra támaszkodva vették fel a személyzeti osztályok. A káderlapokat ráadásul titkosan kezelték, az érintett nem tudhatta meg, mi szerepel róla. Érthető, hogy a káderezés egyike volt a munkások által leginkább sérelmezett és utált dolgoknak.

A gyárakban a politikai rendőrség már a negyvenes évek végén kiépítette hálózatát, amelynek két fő célja volt: a dolgozók szigorú politikai kontrollja és a termelési folyamat feltételeinek biztosítása gazdaságon kívüli eszközökkel. A gyárakban besúgóhálózatot működtettek, amely

⁵ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) M-Bp. 95. f. 3/121. ó. e. 1950. július 5-i jelentés. Az MDP Budapesti Pártbizottság várospolitikai osztálya állásfoglalása.

– leegyszerűsítve – az információk gyűjtőiből, a „téglákból” és az ő információikat összegző rezidensből állt, aki az arra kijelölt ÁVH-s tiszttel tartott kapcsolatot, tőle kapta a feladatokat és neki jelentett. Az ellenőrzés mindenre kiterjedt, amit az irányító ÁVH-s tisztek fontosnak képzeltek – olykor még arra is, hogy a munkások miért nem hajlandók előfizetni a párt központi lapját, a *Szabad Népet*. Elsősorban persze arra voltak kíváncsiak, hogy a gyárban nem folyik-e „nacionalista”, szovjetellenes, antikommunista vagy „klerikális” agitáció, illetve nem követnek-e el gazdasági „szabotázst” a munkások. Ahol pedig elégedetlenség tört ki, ott az ÁVH azonnal beavatkozott: a sztrájkot letörték, a résztvevők egy részét letartóztatták. (Így történt ez a bérkifizetés elmaradása miatt 1951 decemberében a Csepel Autógyárban is.)⁶

Ilyesfajta kollektív zendülésre ugyan ritkán került sor, az egyéni szembeszállás, ellenszegülés viszont gyakran számított. Erről árulkodik az 1953-as amnesztia alkalmával szabadon engedettek származási megoszlása: a politikai okok miatt bebörtönzött és az amnesztia első hullámával, 1953 nyarán szabadult 20 192 ember 53,1%-a bebörtönzése előtt munkásként dolgozott,⁷ miközben a társadalomnak akkor ennél még jóval kisebb hányada kereste munkásként kenyerét. Egyik, több szempontból is fontos politikai vitairatában Nagy Imre hasonló jelenségre mutatott rá: „De a legjobban megdöbbenő az, hogy az elítéltek többsége [1955-ben a...] munkásosztály soraiból, az ipari munkásokból kerül ki.”⁸

A kemény diktatúra gyáron belüli legkirívóbb akcióinak forgatókönyve a nagy koncepciók perек forgatókönyvére emlékeztet – azzal a lényeges különbséggel, hogy itt az áldozatok egyszerű munkások voltak. Ilyen eset történt 1951-ben a MÁVAG Mozdonyműhelyében. Az ország egyik legnagyobb nehézipari üzemére az MDP felső vezető szervei már hosszabb ideje ferde szemmel néztek; egy belső használatra készített elaborátumban a „legerősebb jobboldali fészek”-nek nevezték, ahol a „fasiszta csemeték” és a „jobboldali szociáldemokraták” szabadon élnek világukat.⁹

⁶ Részletesebben lásd BELÉNYI Gyula: A munkások állami ellenőrzése és a munkásellenállás (1949–1956). *Századok*, 2005/1. 43–82.

⁷ MOL M-KS-276. f. 53/127. ó. e.

⁸ NAGY Imre: A magyar közélet időszzerű erkölcsi-etikai kérdéseiről. In: *Uő: A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek 1955–1956*. Új, bővített és javított kiadás. A Magyar Füzetek kiadása. Párizs, 1984. 217.

⁹ A „szociáldemokratizmus” elleni kampány egyszerre szolgált ideológiai és gyakorlati (gazdaság)politikai célokat. Ideológiai szempontból a szociáldemokráciát előszeretettel rokonították a faszizmussal (!), ezért a „párt eszmei tisztaságát” feltétlenül meg akarták óvni a szociáldemokrata „eszmei maradványoktól”. E fellépésnek volt ugyanakkor gyakorlati motivációja is. Az nevezetesen, hogy a gyárakon belül a negyvenes évek végétől kibontakozott negatív változásokat, a munkásokra nehezedő terhek növekedését, illetve

Az ÁVH 1951-ben indított akciót a Mozdonyműhely több szakmunkása és néhány műszaki alkalmazottja ellen. Egy hitvány, 1944-ben a nyilasokkal is kollaboráló provokátor segítségével tíz ártatlan embert keverték bele egy „államellenes összeesküvés” ügybe. A letartóztatott embereket brutálisan vallatták, akik megtörtek, és bevallották azt, amit sohasem követtek el. Végül öt és tizenhárom év közötti börtönre ítélték őket.¹⁰ (Megjegyzem, a 13 évet kapott elsőrendű vádlott, aki társaihoz hasonlóan jól képzett, középkorú szakmunkás volt, letartóztatásáig MDP alapszervezeti titkári tisztséget töltött be az üzemben.)¹¹ Az ügy hozzájárult ahhoz, hogy a MÁVAG munkásai körében úrrá lett a félelem, de egyben a rendszerrel szembeni – akkor még lefojtott – elégedetlenség is.

A szakszervezetek és a munkások közötti kapcsolat tartalma az 1940-es évek vége felé az ellentétébe csapott át. Ezek a nagy múltú szervezetek – mint említettem – nem a munkavállalók érdekeit képviselték a munkaadókkal szemben, hanem a munkaadókat, végső soron a legfőbb tulajdonost, az államot a munkavállalókkal szemben. A szakszervezeti vezetés meg beépült a pártállam hatalmi struktúrájába.

A forradalom támogatásának másik fontos indítéka az életkörülmények romlása volt. 1949-től Magyarországon gyors ütemben csökkent a reálbérek, mert a felgyorsított inflációval a nominálbérek növekedése messze nem tartott lépést. Az Országos Tervhivatal egy 1954-ben készült számítása szerint 1949 és 1953 között 93%-os volt Magyarországon az infláció.¹² Csak egyetlen intézkedéssel, az 1951. decemberében elrendelt központi áremeléssel 10 és 277% közötti mértékben emelték fel több mint ezer fogyasztási cikk árát. A húsárukét például kétszeresére, két és félszeresére; a tejét 210, a kenyérét 75, a kristálycukorét 87%-kal – és a sort hosszan folytathatnánk.¹³

A reálbércsökkenés negatív hatását fokozta a legalapvetőbb fogyasztási cikkekre is jellemző, permanens áruhiány. Hétvégeken gyakran még a lómészárszékek előtt is „verekedni” kellett, hogy vasárnapra legalább lóhús jusson. A hiányt előbb jegyrendszer bevezetésével, majd – annak alkalmatlansága láttán – olyan nagyarányú áremelésekkel próbálták el-

a gyárvezetés gyakran alacsony színvonalát leginkább a régi, jól képzett munkások utasították el, és érvelésükben gyakran támaszkodtak az 1945 előtti szociáldemokrata eszmékre.

¹⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2. zárt III. 26-d; III. 26-d/1 [V. L. és társai]; III. 26-a; III. 26-b; III. 26-c. [F. Gy. és társai].

¹¹ Részletesebben lásd BELÉNYI Gyula: *A munkások állami ellenőrzése és a munkásellenállás*. I. m.

¹² MOL XIX-A-16-b. 842. d. A bér- és munkaügy alakulása... 1954. október 22.

¹³ MOL M-KS-276. f. 116/K.e./5. ő. e. *Élelmiszer fogyasztói árak és Kiemelt ruházati cikkek árjegyzéke* című táblázatok.

lensúlyozni, amilyen az 1951. decemberi volt. Az áruhiány és a lakosság erős inflációs várakozása együttes hatására időről időre pánikszerű felvásárlási láz tört ki az országban, főleg a fővárosban. Ilyenkor az üzletek forgalma egyes árucikkekből a megszokottnak akár a tízszeresére is ugorhatott, hogy végül a raktárak is teljesen kiürüljenek.¹⁴

Az ötvenes évek közepére a fogyasztási szerkezet egyre határozottabban a szegény társadalmak jellegzetességeit öltötte magára: az élelmiszerekre fordított kiadások aránya 1953-ban megközelítette a 60%-ot.¹⁵ Tetézte a bajt, hogy a foglalkozási átrétegződés és a belső vándorlás növekedése miatt az iparvárosokban súlyos lakáshiány keletkezett. A SZOT egy 1956 nyarán készített titkos elemzése szerint az ország lakosságának több mint fele az általuk – egyébként nagyon alacsonyan – megállapított szegénység küszöb alatt, ezen belül 10–15%-a a nyomor szintjén élt.¹⁶

A negyvenes évek végétől kibontakozott heves társadalmi változások egy része szintén hozzájárult az elégedetlenség keletkezéséhez, mert fokozta az emberek fizikai és pszichés terhelését. Tegnapi kisparasztok és városi kistulajdonosok, akik addig a sajátjukban, a maguk uraiként dolgoztak és munkájukat egyedül vagy legfeljebb kis munkaközösségekben végezték, elveszítették tulajdonukat, és arra kényszerültek, hogy bér-munkát vállalva mások irányítása alatt egy nagyobb munkaszervezetben, például egy gyárban dolgozzanak. A női munkavállalók számának rohamos növekedése, amely egyébként távlatilag sok pozitív elemet hordozott magában, ugrásszerűen növelte a nők munkaterheit, mert a házimunkák és a gyermeknevelés megkönnyítésére sem megfelelő fogyasztási cikkek, sem megfelelő szolgáltatások nem álltak rendelkezésre, tehát ugyanúgy helyt kellett állni otthon, mint amikor még háztartásbeli volt a háziasszony. Néhány esztendő leforgása alatt sokszorosára növekedett az ingázó munkások száma, akiknek egy jelentős része ráadásul nem is naponta, hanem hetente vagy még ritkábban járt haza, a közbeeső időben pedig otthonától távol, munkásszálláson vagy albérlésben

¹⁴ MOL M-Bp. 95. 2/215. ó. e. Feljegyzés. 1952. szeptember 2.

¹⁵ MOL M-KS-288. f. 23/1957/21. ó. e. Tájékoztató a munkások és alkalmazottak életszínvonalának 1956. évi alakulásáról. 1957. augusztus 7. (Az élelmiszere fordított kiadások nem foglalják magukban az élvezeti cikkeket.) Egy másik, az élvezeti cikkek és az élelmiszerek fogyasztását összevontan kezelő számítás szerint 1950-ben ez a két kiadási csoport együttesen az összes kiadás 44,62%-át, két év múlva, 1952-ben 59,66%-át, majd négy évvel később, a forradalom évében 53,6%-át tette ki. – MOL-M-KS-288. f. 23/1959/52. ó. e. A lakosság életszínvonalának jelenlegi helyzete; A II. ötéves tervben foganatosítandó fogyasztói árintézkedések... 1959. április 18.

¹⁶ *Munkások Magyarországon*. I. m. 443–472.

lakott. Hozzájárult a társadalmi stabilitás csökkenéséhez a nagyon gyakorivá vált munkahely-változtatás, a fluktuáció is, mert a munkásnak gyors egymásutánban új és új munkakörülményekhez kellett alkalmazkodnia. (A gyakori kilépés egyébként a munkásság alsó rétegeinek egyik önvédelmi eszköze volt).

Mire törekedtek a munkások a forradalom napjaiban?

A kérdés megválaszolásában az 1956-os gyári munkástanácsok követeléseinek és elvi állásfoglalásainak elemzésére támaszkodom.¹⁷ Nem foglalkozom ugyanakkor a kerületi munkástanácsok és a Nagybudapesti Központi Munkástanács 1956. november 4-e után játszott politikai szerepével, mert az szétfeszítené e rövid cikk kereteit.

1. Politikai követelések

A gyári munkástanácsok már a forradalom első hetében úgyszólván minden fontos országos politikai kérdésben állást foglaltak. Elképzeléseik és követeléseik két fő gondolat körül kristályosodtak ki: az egyik a nemzeti függetlenség helyreállítása, a másik egy korszerűbb gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedés megteremtése volt. Ennyiben tehát 1956 és 1848/1849 között párhuzam állt fenn: végső soron mindkettő – a reformkor szóhasználatával élve – a „haza és haladás” kérdéseinek együttes megoldásáért indított küzdelmet.

A munkástanácsoknak a közelmúltra vonatkozó megállapításai egyértelműek voltak: határozottan elutasították, a radikálisabbak egyenesen „raszolgaéletnek” nevezték a Rákosi-rendszert.¹⁸ Korai politikai követeléseik jó részét az október 23-ai tüntetés, az ő kifejezésükkel: „a bátor ifjúsági felkelés” jelszavaiból vették át.¹⁹ Azt is mondhatnánk, hogy a forradalom kezdő szakaszában a diákoknak, az „októberi ifjaknak” volt kezdeményező szerepük, amelyet a munkások elismertek és üdvözöltek, hogy november 4-e után a politikai ellenállás fő erejévé a munkásság váljon.

Az üzemi munkástanácsok nagy része fellépett a szovjet csapatok kivonása, a szovjet–magyar gazdasági szerződések felülvizsgálása és álta-

¹⁷ Az értékes iratanyagot a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban PIL) őrzi.

¹⁸ PIL 290. f. 1/52. ó. e. Az Erőtakarmány Gyár Ideiglenes Forradalmi Munkástanácsa 1956. november 1-i „felirata” a kormányhoz.

¹⁹ PIL 290. f. 1/43. ó. e. Csepel Vas- és Fémművek Munkástanácsa. Határozat. 1956. november 29.

lában a két állam közötti egyenrangú kapcsolatok kialakítása érdekében. Az ország belső berendezkedésével kapcsolatban a demokratizálás fontosságát hangsúlyozták, aminek első lépése az általános titkos választói jog alapján, több politikai párt részvételével megtartandó parlamenti választás lett volna. Gyakran szálltak síkra a különféle szabadságjogok, köztük a sztrájkjog visszaállításáért. Állásfoglalásaikban több ízben felbukkant a „félelem nélküli élet” megteremtésének igénye is, amely félreérthetetlenül az emberek közvetlen ellenőrzésének és elnyomásának megszüntetését, a személyi szabadság növelését célozta. Ugyanakkor elhatárolódtak mind a jobb-, mind a baloldali szélsőségtől.²⁰

2. A gyáron belüli viszonyok kritikája

A munkások a gyárakon belül, a munka világában szintén alapvető változtatásokra törekedtek. Egyik fő céljuk az volt, hogy a bürokratikus állami irányítás helyett dolgozói öngazgatással vezessék az üzemeket. Ezt nem úgy képelték el, hogy maga a munkástanács végezze az operatív irányítást, de még csak nem is új munkásigazgatókkal, hanem szakemberek kinevezésével. A kinevezés és a vezetők munkája folyamatos ellenőrzésének joga viszont a munkástanácsé lett volna. A tulajdonviszonyokkal kapcsolatos elképzeléseik meglehetősen ködösek voltak. Annyi megállapítható azonban, hogy a nagyobb üzemeket nem akarták reprivatizálni, hanem valamilyen közösségi tulajdonban szerették volna tartani. A köztulajdon kezelését ugyanakkor teljesen más módon képelték el, mint ahogy az az ötvenes években működött: a fő kezelők maguk a gyári, a dolgozók által választott munkástanácsok lettek volna és nem a központi államapparátus.

A forradalom napjaiban a gyárakban megszüntették a káderezést és az azt végző személyzeti osztályokat is, és megkezdték a káderlapok megsemmisítését, illetve kézbe adását. A személyzeti osztályok helyett a munkaüggyel foglalkozó munkaügyi osztályok felállítását kívánták. Határozottan bírálták, „munkásáruló”-nak nevezték az 1956 előtti szakszervezeti vezetést; helyette a munkások érdekvédelmét valóban ellátó új vezetés választását, több helyen teljesen új szakszervezetek alapítását javasolták. A pártpolitikát száműzni kívánták a gyárakból, ezért a gyá-

²⁰ PIL 290. f. 1/45. ó. e. A MOM munkástanácsa 1956. december 6-i ülésének jegyzőkönyve. – Egy újságcikkre reagálva a munkástanács tagjai kijelentették: „a fasiszta megnyilvánulást” és „a szélsőbaloldali, rákosista megnyilvánulásokat” egyaránt elítélik.

raikon belül a pártok működését nemkívánatosnak tekintették, a függetlenített MDP-titkárok jó részét ki is tiltották onnan. A régi igazgatók esetében nem volt ilyen egyszemű az álláspont: egy részüket meghagyták pozíciójukban, másokat viszont leváltottak.

A munkástanácsok gyakran tették szóvá az adott gyár munkásait közvetlenül érintő elnyomó intézkedéseket, az indokolatlan elbocsátásokat és a letartóztatásokat is.²¹ Természetesen a leghatározottabban felléptek az ÁVH munkahelyi jelenléte ellen, sőt követelték a szervezet teljes megszüntetését. Több helyen elhatározták a besúgók kilétének megállapítását, de hangoztatták, hogy a bosszút elutasítják.²² (Még azok a munkások is, akik az előző években üldöztetést, netán börtönbüntetést szenvedtek.)

Keményen bírálták a normázások gyakorlatát, „embertelennek” és „munkásnyúzóknak” nevezték azt.²³ Ehelyett reális, teljesíthető normák megállapítását, ritkábban a normarendszer teljes megszüntetését határozták el. Gyakran fogalmaztak meg kritikát a bérezéssel kapcsolatban is: főleg annak módját akarták megváltoztatni úgy, hogy a teljesítménybérezés, azon belül is a darabbér túlsúlyát csökkentsék. Emellett persze a reálbéreket is emelni kívánták, bár igen mértéktartóak voltak: elsősorban a legkisebb keresetek emelésére fordítottak gondot. Ugyancsak az egyetemesebb, az egyéni problémákon túlmutató felelősségtudat hatotta át azt a munkástanácsot is, amely a bérezési problémákat összefüggésbe hozta az ország gazdaságának általános helyzetével, mondván: „...tönkretettük a magyar ipart, mert a rohadt [sic!] bérpolitikával tönkretettük a minőséget. Ma újra kell majd kezdeni, mert ezzel a minőséggel nem mehetünk sehova sem.”²⁴ (Megjegyzem: A minőség tönkretétele véleményem szerint is a szocialista gazdaság első korszakának egyik legnagyobb problémája volt.)

*

²¹ A Fővárosi Gázszolgáltató Vállalat munkástanácsának 1956. október 29-ei ülésén esett szó arról, hogy 1950 júliusában az ÁVH tizenhét embert tartóztatott le a vállalatnál. Egyikük szabadulása után visszakérült a Gázszolgáltatóhoz; a hat év előtti történetekre az ő felszólalása nyomán derült fény. PIL 290. f. 1/56. ő. e. Vö. A Budapesti Erőmű ideiglenes munkástanácsa 1956. október 30-ai ülésének jegyzőkönyve. (Uo.)

²² PIL 290. f. 1/52. ő. e. A Sörripari Szállítási Vállalat munkástanácsa október 31-ai ülésének jegyzőkönyve.

²³ PIL 290. f. 1/52. ő. e. Az Egyetemi Nyomda munkástanácsának előterjesztése a Minisztertanácshoz. 1956. október 30. Ebben az előterjesztésben a nyomdászok azt követelték, hogy „Szüntesse meg a kormány a kiszíjolózó normákat”. – A *Forradalmi ifjúság* című röplapban (Ganz Gyár, 1956. október 29.) az állt: „Töröljék el a munkásnyúzó normarendszert!” (Uo. 1/41. ő. e.)

²⁴ PIL 290. f. 1/42. ő. e. A Lámpagyár Munkástanácsának 1956. október 30-ai ülése.

Tekinthetők-e munkásfelkelésnek az 1956 őszi események? Véleményünk szerint részben tekinthetők annak, amennyiben az ipari és más „városi” munkásrétegek mindvégig fontos, november 4-e után kiemelkedő szerepet játszottak benne. Nem volt azonban kizárólagosan munkásmegmozdulás, mert a forradalomban a magyar társadalom szinte minden rétege aktív szerepet vállalt, nem csak a munkások. Ilyen értelemben inkább egyfajta nemzeti felkelés volt az ország külső függésével és diktatórikus belső viszonyaival szemben. A munkások politikai törekvéseinek legfőbb céljai egyébként nem is voltak specifikusan „proletár” célkitűzések, hanem túlmutattak azon: az ország legáltalánosabb problémáit kívánták megoldani.